

Religionsphilosophie

Indledning

R. Nielsen

Kjøbenhavn: Gyldendal, 1869, s. 1–30

Tro og Viden ere som Principper absolut ueensartede.

Principernes Ueensartethed gjør intet Brud paa de almeengyldige Tankelove, men viser Umuligheden af en hvilken som helst videnskabelig Overgang enten fra Viden til Tro eller fra Tro til Viden.

Den lange Strid mellem Religion og Videnskab har oprindelig sin Grund i en uklar Blanding af de ueensartede Principer, og maa altsaa høre op, naar Blandingen ophører. Den Sætning, at Sandhed i Religionen ikke er Sandhed i Videnskaben, er ikke længer et Paradox, naar Videns absolute Grændse falder sammen med det Mysterium, hvorfra Troeserkjendelsen gaaer ud, og hvortil den vender tilbage.

Det er disse Hovedsætninger, som Religionsphilosophien i den foreliggende Form vil udvikle og begrunde. Om Udviklingen og Begrundelsen har nogen Gyldighed, maa Prøvelsen afgjøre.

Kjøbenhavn, den 28de December 1868.

R. Nielsen.

INDLEDNING

Religionsphilosophiens Forhold til Religionen kan ikke paa tilfredsstillende Maade angives i almindelige Begrebsbestemmelser; dets eiendommelige Natur udkræver en eiendommelig Behandling. Hvad der siges religiøst: Viis mig din Tro af dine Gjæringer, det maa siges filosofisk: Viis mig dit Princip af dets Gjennemførelse.

Religion og Philosophie

§ 1

Er Philosophien i det Hele en Videnskab, saa maa Religionsphilosophien, saasandt den skal fortjene Navn af Philosophie, naturligviis ogsaa være en Videnskab, men just det Særegne, at den er en Videnskab om Religionen, giver den et fra de øvrige Videnskaber afvigende Præg og paatrykker den et eget Mærke. Hvad dette betyder, vil bedst kunne forstaaes ved et Blik paa de Hovedformer, Religionsphilosophien i nyere Tid har antaget.

Den videnskabelige Form maa bestemmes ved Principet. Grundspørgsmaalet er: have Religion og Philosophie det samme Princip, eller ere Principerne forskellige? Dersom Religionens Princip er forskjelligt fra Philosophiens, hvilket Princip skal Videnskaben da følge, Philosophiens eller Religionens? Først ved en Besvarelse af disse Spørgsmaal kan Religionsphilosophiens Begreb og Methode bestemmes.

Gaaer man ud fra den Forudsætning, at Religion og Philosophie have samme Princip, saa bliver Religionsphilosophien en speculativ Videnskab; antager man, at Principerne vel ere forskellige, men at Sandheden dog maa bedømmes efter Vidensprincippet, saa bliver Religionsphilosophien en kritisk Videnskab. Antager man endelig Principerne for absolut ueensartede og lægger det religiøse Princip til Grund ved den videnskabelige Belysning, saa bliver Religionsphilosophien en omvendt Videnskab. Den første af disse Synsmaader repræsenteres af Hegel; den anden fornemmelig af L. Feuerbach; den tredie er den, som i nærværende Fremstilling kommer til Anvendelse.

a) Religionsphilosophien som speculativ Videnskab.

Religionens saavel som Philosophiens Gjenstand er, ifølge Hegel, den evige Sandhed i dens Objectivitet, Gud og Intet uden Gud og Explicationen af Gud. Philosophien udvikler kun sig selv, idet den udvikler Religionen, og idet den udvikler Religionen, udvikler den sig selv. Saaledes falder Religion og Philosophie da sammen til Eet. Philosophien er i Virkelighed Gudstjeneste, er Religion, thi den er Forsagelse af subjective Indfald og Meninger i Beskjæftigelsen med Gud. Ikke desto mindre er Beskjæftigelsen med Gud i Philosophien en anden, foregaaer paa en anden Art og Maade end i Religionen. I Religionen er Gud Bevidsthedens umiddelbare Gjenstand; i Philosophien er Bevidstheden om Gud Guds egen Bevidsthed om sig selv: Forskjellen ligger i Formen. Religionen som Religion er folkelig, er for Alle og just derfor henviist til Forestillingens billedlige Form; men en saadan Form er uadæqvart for Indholdet. Formen er endelig, Indholdet uendeligt: dette er et Misforhold. Kan dette Misforhold hæves; kan det samme Indhold, uden at forandre sig, fremstilles i to aldeles forskellige Former?

Her er Vanskeligheden, og paa denne Vanskelighed strander Hegel. Thi hvor det gjælder Sandheden som Sandhed, gaaer Ideen saaledes op i Formen, at Formen umulig kan forandres, uden at Indholdet forandres. Under sin Tankebevægelse bliver den speculative Religionsphilosophie umærkelig ført til et andet Resultat end det, hvorpaa den oprindelig sigtede. Bevægelsen er denne: det begynder med, at Videnskaben skal anerkjende og begrunde Religionens Sandhed; Religionens Sandhed bestemmes ved det Sande i Indholdet, d. e. ved det større eller mindre Quantum Livsidealitet, en given Religion i Forhold til det Trin af Formudvikling, hvorpaa den befinder sig, er istand til at udtrykke; da nu Religionens Form ikke er videnskabelig, men den videnskabelige Form den eneste fuldkomne, saa bringes det til Bevidsthed, at selv den fuldkomne Religion har en ufuldkommen Form, og kan paa Grund af Formens Ufuldkommenhed kun udtrykke det Sande paa ufuldkommen Maade. Det, hvorved den fuldkomne Religion adskiller sig fra Philosophien, er altsaa en Form, der maa ophæves; men idet Formen ophæves, ophæves det for Religionen Eiendommelige og dermed Religionen selv. Ved at miste sin Form mister Religionen tillige sit Indhold, thi Indholdets Sandhed beroer paa Formen. Altsaa ender det med, at Philosophien, for at kunne begribe det Sande i Religionen, maa begribe Religionen selv som en Usandhed. Det negative, fra Videnskabens Side frastødende Forhold mellem Philosophie og Religion er med kraftig Conseqvens kommen til Udtalelse i Nyhegelianismen.

b) Religionsphilosophien som kritisk Videnskab.

Medens den speculativt positive Retning nærmest holder sig til det for Religion og Philosophie fælles Indhold og stræber at udvikle dette Sandhedens sande Indhold til den sande Form, gaaer den negativt kritiske Retning, i Erkjendelse af Religionens og Philosophiens principielle Forskjellighed, nærmest ud fra den for Religionen eiendommelige Form, paaviser dens øiensynlige Strid med Fornuften, og kommer saa gennem en Paaviisning af det Usande i Formen til det Usande i Indholdet.

Umiddelbart seer det ud, som havde Religionen med lutter virkelige, om end overnaturlige, Kjendsgjerninger at gjøre; men den til Viden udviklede Fornuft begriber, at de overnaturlige Kjendsgjerninger ikke ere virkelige, og de virkelige ikke overnaturlige. Det er ikke Aanden som Aand, men det sjælelige Livs ideale Naturkræfter, der røre sig oprindeligt i den oprindeligt religiøse Bevidsthed. De religiøse Forestillinger ere vel ikke Frembringelser af bevidst Vilkaarlighed, tvertimod de skyldes en ubevidst Digting, en Sjælenes Trang til Selvobjectivering, en psykologisk Nødvendighed, hvormed den af Ideen overvældede Phantasie har stillet det Guddommelige i Mennesket frem for Mennesket ved at stille det udenfor Mennesket. Religionen er menneskelig; den er den

menneskelige Fornufts første elementære Gjennembrud; den har sit Udspring, ikke i Guds Kjærlighed, men i Menneskets Lidenskaber.

Hjertets Drømme, Sindets Rørelser, Sjælens Længsler indeholde de Grundelementer, af hvilke den ideebeaandede Phantasie har dannet alle Troens Guder, ogsaa den ene Almægtige. Dette stadfæstes ved Indblik saavel i Monotheismens som i Polytheismens Væsen. Den mægtige, vrede, hævnfnysende Jehova i det Gamle Testamente er, videnskabelig seet, en idealiseret Speiling af Jødefolkets abstracte, mægtige Aand, af Israels stærke, lovbundne og dog selvraadige Jeg. Christus i det Nye Testamente er ikke et virkeligt Gudmenneske, thi et virkeligt Gudmenneske er en Modsigelse, men dog væsentlig en Menneskegud, det saarede Hjertes, den ængstede Sjæls forsonende Gud, en Gud for de Lidende. For Phantasie og Følelse fremstiller det Ideale sig umiddelbart, derpaa beroer ikke blot Ønsket selv, men ogsaa dets Opfyldelse. Mennesket med sin indsnevrende Naturbegrænsning ønsker sig Magt; havde det Magt som det har Villie, vilde det føle sig saligt og frit; men det er afmægtigt; saa føler det i sin Afmagt Trang til guddommelig Bistand. Den guddommelige Bistand bestemmes umiddelbart saaledes, at en Gud, der har Magt over Naturen, vilkaarlig griber ind i Tingenes Gang og hjælper ved et Mirakel. I Miraklet anskues den ubegrændsede, fra Naturtvang frigjorte Villie, en Villie, der formaaer at tilintetgjøre al Modstand, tilfredsstille alle Ønsker og høre alle Bønner. Miraklet er Troens Grund, Haabets Udvei, Phantasiens og det fromme Gemyts Trøst, hellige Eventyr; naar en Gud er bleven saa gammel og svag, at han ikke længere kan gjøre Mirakler, gjør han bedst i at resignere, ophøre at være Gud, og ligesaa maa en Religion, der ikke vedblivende kan opvise Mirakler, ophøre at være Religion. Her er det Vendepunkt, hvor Striden mellem Religion og Philosophie culminerer. Religionen holder paa Miraklet, Philosophien paa Fornuften. Miraklet er i Modsigelse med Fornuften; naar Fornuften vaagner til Erkjendelse af Virkelighedens Love, forsvinder Miraklet, og med Miraklet tillige Religionen.

Saaledes har da Philosophien, som negativ Kritik, ifølge egen Forsikkring, fuldbyrdet Religionens Opløsning.

Ad den negative Vei er der imidlertid naaet et positivt Resultat. Resultatet er, at Religionen, forskudt og forhaanet af »Videnskaben«, bliver henviist til sit eget Princip og derved opfordret til at stole paa egne Kræfter og hævde sin Selvstændighed overfor Videnskaben. Det afgjørende Brud mellem Religion og Videnskab kan da paa disse Vilkaar ligesaavel komme Religionen som Videnskaben tilgode. Religionens absolute Ueensartethed med al objectiv Viden og Videnskab er med gennemtrængende Skarphed og seirrig Overlegenhed paaviist af S. Kierkegaard.

Grundspørgsmaalet, hvorfra S. Kierkegaard gaaer ud, er dette: Hvorvidt kan Sandheden læres? Her møder saa, hvad Sokrates i *Meno* kalder en stridslysten Sætning: at et Menneske umuligt kan søge, hvad han veed, og ligesaa umuligt kan søge, hvad han ikke veed, thi hvad han veed, kan han ikke søge, da han veed det, og hvad han ikke veed, kan han ikke søge, thi han veed jo end ikke, hvad det er, han skal søge. Sokrates hæver Vanskeligheden derved, at al Læren og Søgen kun er en Erindren, saa at den Uvidende blot behøver at mindes, for ved sig selv at besinde sig paa, hvad han veed. Sandheden bringes saaledes ikke ind i ham, men var i ham. Dette er, hvad vi kunne kalde den humane Forklaring. Fra dette Synspunkt faaer »Øieblikket«, det Guddommelige Indtræden i Tiden, Underet, ingen Betydning. »For den sokratiske Betragtning er ethvert Menneske sig selv det Centrale, og hele Verden centraliserer kun til ham, fordi hans Selverkjendelse er en Gudserkjendelse.« Den, der lærer Sandheden, lærer den ved sig selv, Læreren er kun Anledningen; Øieblikket, da Sandheden indlyser, er i Forhold til den værende, Menneskets Væsen iboende Sandhed et forsvindende og forsaavidt ligegyldigt Tidspunkt. »Udgangspunktet er et Intet; thi i samme Øieblik som jeg opdager, at jeg fra Evighed af har vidst Sandheden uden at vide det, i samme Nu er hiint Øieblik skjult i det Evige, indoptaget deri saaledes, at jeg, saa at sige, end ikke kan finde det, selv om jeg søgte det, fordi her intet Her og Der er, men kun et *ubique et nusquam*.«

Anderledes fra det eksklusivt religiøse Standpunkt. Her forudsættes Mennesket at være, ikke i Sandheden, men i Usandheden. Skal nu den, der ved Slægtens og ved egen Skyld har tabt Sandheden, komme til Sandheds Erkjendelse, nemlig den Sandheds Erkjendelse, der fører til Salighed, da bliver det nødvendigt, at Gud ikke alene oplyser den Formørkede om Usandheden, men tillige ved selv at indtræde i Tiden og existere som Menneske giver det i Usandheden værende Menneske Betingelsen for at naae Sandheden. Ved Guds Selvmeddelelse i Tiden faaer Øieblikket, det bestemte Tidspunkt, og dermed Underet, absolut afgjørende Betydning. Underet er Forstandens Paradox. Ved at fastholde Underet og opstille Paradoxet har S. Kierkegaard sikkert Religionen mod Videnskabens Overgreb og reist et Bolværk mod den negative Kritiks Indbrud; men saa er han ogsaa med afgjørende Sigte paa sit »Indledningsproblem, ikke til Christendommen, men til det at blive en Christen«, bleven staaende ved den Afgjørelse, at Christendommen ikke er nogen Lære, men en Existens-Meddelelse, og en Existens-Meddelelse, udtrykt i det Problem: »at Individets evige Salighed afgjøres i Tiden ved Forholdet til noget Historisk, der ydermere er saaledes historisk, at i dets Sammensætning Det er medoptaget, hvilket ifølge sit Væsen ikke kan blive historisk, og altsaa maa blive det i Kraft af det Absurde«.

Ifølge den negative Kritik er det Videnskaben, der erklærer Religionen for et Ab-

surdum og derved mener at opløse den; ifølge den Kierkegaardske Opgjørelse er det Religionen, der, den objective Viden til Trods, erklærer sig selv for et Absurdum og derved een Gang for alle udelukker Videnskaben. Heraf sees, at Religion og Philosophie ere ikke blot ueensartede, men absolut ueensartede. Er nu med denne Forudsætning en Religionsphilosophie mulig?

c) Religionsphilosophien som omvendt Videnskab.

Det exclusive, ved Underet bestemte Gudsforhold, der er Religionens egen uafviselige Forudsætning, kan Videnskaben ikke tilegne sig. Denne Forudsætning er det Ubegribelige, det Uudgrundelige, og kan kun anerkjendes paa den Betingelse, at den menneskelige Viden anerkjender en Skranke, en absolut Grændse, hvorved den maa standse. Hvad der i andre Erkjendelsens Egne viser sig modsigende og urimeligt, er altid et Lavere, som Videnskaben frit kan hæve sig over; den kan drøfte dette Lavere, opløse det, og ved dets Opløsning bestandig skride videre frem. Men Religionen, det for Viden Modsigende, er ikke et Lavere, men et Høiere, thi Religionen er Livets høieste ideale Magt; hvor denne Magt i Medfør af sit oprindelige Væsen møder med »et Absurdum«, der er Veien objectivt ufremkommelig, der finder Fornuften Gjennemgangen spærret, der maa Videnskaben bøie af.

Men det for den videnskabelige Tænkning Absurde, »Paradoxet«, falder dog indenfor den tænkende Bevidsthed, saasandt det falder indenfor Religionen; hvoraf igjen følger, at det for Videnskaben Utænkelige kan være tænkeligt i Religionen. Der er en væsentlig Forskjel mellem det: at overskride Videns Grændse og at overskride Tankens Grændse, mellem det: at falde udenfor Viden og at falde udenfor Tanken. Forskjellen mellem Tænkeligt og Utænkeligt bliver her at bestemme ved det Princip, hvorfra Tænkningen gaaer ud. At Paradoxet falder udenfor Viden, er vist; men falder det derfor udenfor Tanken? For at Tanken kan støde sig paa Paradoxet, maa Tænkningen jo selv bringe Paradoxet frem; Paradoxet er kun utænkeligt derved, at det bliver tænkt; dets dialektiske Knude er en Sammenslyngning af absolut ueensartede Tanketraade. Existentielt er Knuden uløselig; men deraf følger ingenlunde, at den ogsaa skulde være det intellectuelle. Den intellectu-elle Løsning er betinget af, at de ueensartede Traade opredes og skilles fra hverandre. Videnskaben vilde ikke være istand til at opfatte og bestemme sit Vidensprincip, dersom den ikke ved Modsætningen mellem det, som kan vides, og det, som ikke kan vides, var istand til, om end blot negativt, at karakterisere det for Viden uigjennemtrængelige Troesprincip. Men er det Videnskaben muligt at adskille de absolut ueensartede Principer, da er det den jo ogsaa muligt at adskille de fra disse Principer udgaaende Tanker, muligt altsaa at gjøre Forskjel mellem Videnstanker og Troestanker, mellem Vidensbegreber og

Troesbegreber.

Med den eiendommelige Opgave at klare Brydningsforholdet mellem de ueensartede Tanker er Religionsphilosophien nærmest at bestemme som en Grændsevidenskab.

Religionsphilosophien bliver imidlertid ikke staaende ved almindelige Grændsebestemmelser for Tro og Viden; den kan umulig lade Religionen udvikle sit Indhold uden at lade et heelt System af Troesbegreber komme til Udvikling. Men Troens religiøse Indhold er, ifølge Principet, et overvidenskabeligt Indhold; her indtræder da den Modsigelse, at et overvidenskabeligt Indhold optages i Videnskaben. Dersom Videnskabsformen nu virkelig blev forvexlet med Indholdets sande Form og indført og fastholdt istedenfor denne, vilde Modsigelsen ganske vist være uopløselig. Men dette er ingenlunde Tilfældet. Den videnskabelige Reflexion har just den Bøielighed, at den kan bringe Vidensformen til at reflectere en anden og modsat Form. Thi ligesom den klare Dag kan bringe Øiet til at glemme Lysskjæret og see paa Gjenstandene, saaledes kan ogsaa Reflexionen bringe Tanken til i Viden at see paa Troen og glemme Viden. Religionsphilosophien er saa langt fra at paatvinge det religiøse Indhold en fremmed Form, at dens Formudvikling tvertimod bestaaer i at frigjøre det fra de Tilsætninger af umiddelbart individuelle Forestillinger, Billeder, Følelser, Villiesyttringer o. s. v., hvormed det i Troeslivet selv altid er sammenvoxet. Forsaavidt Reflexionen, saavel hvad Formen som hvad Indholdet angaaer, ved Viden ophæver Viden, idet den lægger an paa at klare, ikke en videnskabelig, men en overvidenskabelig Sandhed, er Forholdet mellem Sandheden og Videnskaben væsentlig vendt om, og Religionsphilosophien bliver med Hensyn hertil at karakterisere som en omvendt Videnskab.

Det for enhver Videnskab Afgjørende er Begrundelsen. Nu kan jo vistnok en grundig Indholdsudvikling betragtes som en eiendommelig Sagudvikling, altsaa som en Udvikling, hvorunder Sagen udfolder sine Momenter og begrunder sig selv. Men i alle directe Videnskaber er Sagbegrundelsens Princip i Grunden Eet med det almene Vidensprincip, saa at Sagbegrundelsen Punkt for Punkt falder sammen med den paagjældende Videnskabs egen Selvbegrundelse. I den omvendte Videnskab er Begrundelsen derimod omvendt. Grundprincipet er her saa langt fra at gaae op i Vidensprincipet, at de to absolut ueensartede Principer, Underets og Fornuftens, overalt frastøde hinanden og i deres negative Forhold bestemme hinanden negativt. Om dette negative Forhold med de dertil svarende Vexelbestemmelser kan der nu vistnok gives en klar Viden; men den almene, de modsatte Principer oversvævende Viden er paa nærværende Trin ikke længere istand til at tage Parti for sit eget Princip; den omvendte Videnskab har just den Opgave, at sætte Troen i Kraft og bringe Viden selv til at bøje sig for den. Som det gaaer med det

begrundende Princip, maa det gaae med Begrundelsen. Den omvendte Videnskab skal hverken fortie eller fornegte de almeengyldige Vidensgrunde, men den skal bringe til klar Indsigt, hvorledes Religionens Selvbekræftelse netop foregaaer derved, at Vidensgrundene consequent opløse sig og give Plads for Troens absolut selvgyldige Grunde. Ved at begrunde Vidensgrundenes Omsætning og Opløsning i Troesgrunde begrundes Religionsphilosophien sin egen videnskabelige Opløsning og faaer paa disse Vilkaar Betydning som en paa Religionen sig ofrende, sig selv i Troeslære ophævende Videnskab.

Religion og Mythologie

§ 2

Af det Forhold, hvori Philosophien sætter sig til Religionen, afhænger den videnskabelige Opfattelse af Modsætningen mellem sand og falsk Religion, mellem Religion og Mythologie. Den speculative Fornuft gjør Mythologien til Religion; den kritiske Forstand gjør Religionen til Mythologie; kun i den omvendte Viden kan den principielle Adskillelse mellem Religion og Mythologie gennemføres. Vi skulle betragte disse Synsmaader nærmere.

a) Mythologie er væsentlig Religion: den speculative Opfattelse.

Med den Forudsætning, at Sandheden i Religionen og Sandheden i Videnskaben ikke ere to indbyrdes ueensartede Sandheder, men den ene og samme absolute Sandhed, maa den speculative Religionsphilosophie consequent anerkjende Religionen i enhver Mythologie, og betragte den mythiske Indklædning som et Hylster, der let kan borttages. Religionen er Aand, og for Aanden som Aand ere de endelige Forestillinger ligegyldige. At udgrunde Aandens Væsen er at udgrunde Religionens Væsen; for at udgrunde Religionens Væsen udvikler Philosophien Religionens Begreb. Religionens Begreb er i dets Almindelighed et Slægtsbegreb, men efter dets særlige Fremtrædelsesmaader et Artsbegreb. Religionens Idee har sondret sit Indhold og udlagt sine Momenter i en Flerhed af mere og mindre eensidige Religioner, for igjennem disse at samle sig ud af Adspredelsen og komme til Fuldendelse i den fuldkomne, ene, sande Religion. »Det har«, siger Hegel, »været Aandens Arbeide gjennem Aartusinder, at udføre Religionens Begreb og gjøre den til Gjenstand for Bevidstheden.« Opgaven er at vise, hvorledes Menneske-Aanden, begyndende i al Naturalighed, har Trin for Trin kunnet hæve sig over den naturbundne Tilstand til stedse større Frihed og omsider naae det Vendepunkt, da Aanden begreb sig som Aand og udtrykte Begrebet i den forbilledlige Existens, der under Samfundets Form skal tilegnes og virkeliggjøres af Alle.

Hegels religionsphilosophiske Systematik er i denne Henseende karakteristisk. Fra Naturreligionen, det Trin, hvor Bevidstheden i gjærende Eenhed af Natur og Aand anskuer det Guddommelige, gennem den aandige Individualitets eller den frie Subjectivets – Høihedens, Skjønhedens og Hensigtsmæssighedens – Religioner skrider Udviklingen frem til Opfattelsen og Bestemmelsen af den i sig klare, aabenbare, til Aabenbaringsbegrebet svarende Religion, den absolute Religion, Christendommen.

Ifølge denne Synsmaade ere alle Religioner beslægtede, alle udsprungne af een Rod, alle Grene paa een Stamme. Den gamle Adskillelse imellem Naturreligionerne og den aabenbarede Religion er hos Hegel overseet, endog i den Grad, at »Høihedens Religion« i Jødedommen bliver for Begrebets Skyld stillet lavere end »Skjønhedsreligionen« hos Grækerne og »Hensigtsmæssighedsreligionen« hos Romerne. Hvad følger nu heraf? At den jødiske Religion er Mythologie ligesaavel som den græske og romerske! Men naar Jødedommen er Mythologie, da er Christendommen ogsaa Mythologie: den absolute Religion er af samme Oprindelse som de relative. Med den absolute Religion er det Mythiske altsaa ikke forsvundet; det er tvertimod blevet Aanden gjennemsigtigt som et til Religionens eiendommelige Form Medhørende. Først naar det i Religionen forestillede Begreb begribes i Viden, d. v. s. naar Religionen forvandles til Philosophie, forsvinder det Mythiske.

»Den absolute Religion er den aabenbare. Religionen er da først det Aabenbare, naar Religionens Begreb selv er for sig, d. v. s. naar dens Begreb er blevet sig selv objectivt, ikke i indskrænket, endelig Objectivitet, men saaledes at den efter sit Begreb er sig objectiv. Vi have saaledes Tvende: Bevidstheden og Objectet; men i den med sig opfyldte Religion, den aabenbare, der har fattet sig selv, er Indholdet selv Gjenstanden, og denne Gjenstand, det sig vidende Væsen, er Aanden.«¹

b) Religion er Mythologie: den kritiske Opfattelse.

Striden mellem Religion og Philosophie begyndte hos Grækerne meget tidlig, og hvad Romerne angaaer, kunde jo to Augurer paa Ciceros Tid ikke betragte hinanden uden at lee. Vistnok afgav Religionen det oprindelige Grundlag for Aandslivet hos Grækerne saavel som hos Romerne, men hos dem begge viser det sig ogsaa, at de religiøse Forestillingers Form kun paa Folkelivets første, barnlige Trin tilfredsstillende Aanden: Udviklingsloven er, at Bevidstheden med den tiltagende Reflexion og den fremskridende Cultur voxer fra Religionen. Da Sokrates havde opdaget Subjectivitetens Dialektik, sat Selverkjendelsen som Philosophiens Maal og forsaavidt indført »nye Guder«, kunde Folkereigionen ikke længere modstaae Philosophernes Angreb. Blev end Mythebegrebet selv ikke i Oldtiden

¹Hegel, *Religionsphilosophie* II. Berlin 1840, s. 192–93.

udviklet med den Klarhed og Dybde, som skeet er i Nutiden, saa blev det dog, hvad Gudernes Liv og Heroernes Bedrifter angaaer, snart tilstrækkelig indlysende, at »det Guddommelige«, for at bruge et Udtryk af Strauss, »ikke kunde være skeet saaledes, at det saaledes Skete ikke kunde være guddommeligt«. Denne Opløsning, der forklarer Mytherne, men tilintetgjør Guderne, er ikke et aandeligt Tilbageskridt, men i Tankens, Fornuftens, Selvbevidsthedens Navn et væsentligt Fremskridt. Det Mythologiske er det ubevidst Illusoriske; men dette ligefrem Illusoriske kan Religionen ikke afføre sig uden at blotte sin medfødte Svaghed og give sig selv til Priis. De overnaturlige Phænomener i det Nye Testamente ere ligesaa fornuftstridige som Begivenhederne i den græske Gudekrig. Religion og Mythologie ere eenstydige Begreber, og Forskjellen mellem lavere og høiere, ufuldkomnere og fuldkomnere Religioner kun en Forskjel mellem lavere og høiere, ufuldkomnere og fuldkomnere Mythologier.

Jo høiere en Mythologie staaer, jo mere opfyldt den er af Væsen og Aand, desto længere vil den naturligviis holde ud med Culturbevidstheden; men just den Omstændighed, at den aandfuldeste af alle Myther, Mythen om den Opstandne, har kunnet bære Culturen gennem atten Aarhundreder og holde ud med Menneske-Aanden, indtil Bevidstheden omsider fik Bugt med alle uklare Forudsætninger og kom til sig selv, idet den »som det frie, for sig værende Almene, blev sig selv gjennemsigtig«, netop dette viser, hvad det egentlig er, der i den »aabenbarede« Religion bliver det Aabenbare. Det er ikke en Grundforskjel mellem Mythe og Aabenbaring, der kommer for Dagen; nei, det, der nu kommer for Dagen, er noget ganske Andet, det er den store objective Sandhed, at Menneske-Aanden, ikke det enkelte Menneskes Aand, men Menneske-Aanden i sit Princip, er sin egen Guddom, er i den religiøse Selvfordobling baade Subject og Object, som endelig Aand Subject, som Aand i indre Uendelighed Object. Dette er ingen blasphemisk Selvforgudelse, det er jo Opdagelsen af det Absolute, af Ideen som Idee, af det Subjectives og det Objectives gudmenneskelige Eenhed.

Ved at gennemføre Vidensprincippet har den filosofiske Kritik consequent opløst Religionen som Religion – thi at ville bevare det Religiøse, naar Religionens Princip er opløst, er naturligviis Nonsens – den har da med det Samme naaet det Grændseskjel, hvor Livsmagterne reagere: det Religiøse gjør sin Ret gjældende, Troen træder op imod Viden, og de ueensartede Principer maale sig med hinanden.

c) Religion er absolut ueensartet med Mythologie: den antirationelle Opfattelse.

Der er saavel i den kritiske som i den speculative Philosophies Stilling til Religionen en Tvetydighed, der fra Først til Sidst maa blende Betragteren og forvirre hans Opfattelse. Denne Tvetydighed ligger i Brugen af Ordet Sandhed. At den evige, absolute Sandhed

kun er een, og at den ene guddommelige Sandhed ikke kan være bleven splidagtig med sig selv eller have deelt sig i to med hinanden indbyrdes stridende Sandheder, er ganske vist en ligesaa utvetydig som ubestridelig Forudsætning. Men idet man saa uden videre overseer Forskjellen imellem en guddommelig og en menneskelig Viden af Sandheden, overseer, at hvad der i Guds Viden er absolut, maa i Menneskets være relativt, overseer den principielle Forskjel mellem religiøs og videnskabelig Erkjendelse, fremkommer Tvetydigheden. Det seer ud, som om Philosophien virkelig gik ind paa Religionens egne Forudsætninger, lod disse Forudsætninger udvikle deres religiøse Conseqvenser, og derved kom til stridige, hinanden ophævende Resultater. Ja, hvis det virkelig gik saaledes til, da kunde det med Sandhed siges, at den filosofiske Kritik lod Religionen selv fuldbyrde sin egen Opløsning. Men saaledes gaaer det ikke til. Istedetfor at begynde med det religiøse Princip, begynder jo Videnskaben tvertimod med Vidensprincippet. Ved at anvendes paa Religionen bliver Vidensprincippet consequent et religionsfornegtende Princip. Naar det da faaer Udseende af, at Kritiken beviser Religionens Selvopløsning, saa er dette kun et Skin. Sandheden er, at Kritiken faaer ud, hvad den selv har sat ind; den begynder med at sætte Religionsfornegtelsen ind, og ender med at faae Religionsfornegtelsen ud: den opløsende Kritik bevæger sig i en Cirkel. Thi hvad er det vel, som Videnskaben i Princippet sætter som det Mythiske? Det er just det for Religionen eiendommelige Gudsforhold. At klare og bestemme Gudsforholdet er at klare og bestemme de for Aandslivet afgjørende Grundbetingelser. Nu bør dog Videnskaben vide, at disse Grundbetingelser stille sig anderledes paa Troens end paa Videns Omraade. Er det virkelig Videnskabens Alvor at faae Aandslivet selv fra Grunden af opklaret og forstaaet, da maa den, idetmindste indtil videre, kunne vise den Selvfornegtelse, at see bort fra sit eget Princip, og lade Religionen komme til Orde.

At Religionsprincippet er absolut ueensartet med Videnskabens Princip, kan sees af Begrundelsen. Alle Vidensgrunde ere i dybeste Forstand Nødvendighedsgrunde, Religionens Grunde derimod ere Villiesgrunde. Guds Villie er Religionens Absolute. Skulde det, hvad Tankeløse paastaae, være en Modsigelse, at Videnskaben bliver vidende om et med Viden absolut ueensartet Princip, da maatte det netop være den negative Kritik, der har bildt sig ind at have løst Modsigelsen. Hvad vil denne Kritik? Opløse den positive Religion i Kraft af Viden. Hvorfor vil den opløse den positive Religion? Fordi dens oprindelige Forudsætninger ere absolut ueensartede med Videnskab.